

JOSEF ZVĚŘINA (Praha) (*)

NEŽÍT V NENÁVISTI

Přátelům i nepřítelům

V diagnose naší situace ukázala Charta 77 patologické příznaky moci a lži. Snad ve zkouškách a bojích ustoupily do pozadí příznaky jiné choroby, na které skrytě také ukázala – nemoci nenávisti. Už svým vznikem, svou existencí, celým svým obsahem a smyslem byla Charta činem, který z této choroby ukázal východisko, který fakticky překonal nenávist a demonstroval cestu k jednotě. Tato stránka Charty nebyla dost: zúrazněna. Zdá se však podstatná a podnětná pro hlubší poznání kořenů naší bídy, pro metanoi osobní i obecnou, a tak i pro nápravu věcí společných. Tu již nepůjde o Chartu, ale o jeden ze základních problémů lidstva – o hledání vnitřní jednoty.

To byl jeden z hlavních důvodů, proč jsem podle svého křesťanského přesvědčení podepsal Chartu 77 a proč nyní z ní vycházím k boji proti nenávisti.

Charta 77 je vyznáním víry v člověka, která u křesťana samozřejmě souvisí s vírou v Boha: »Kdo totiž nemiluje svého bratra, kterého vidí, nemůže milovat Boha, kterého nevidí« (1 Jan 4,20).

Při tom však Charta není – a to je důležité – kompromisem mezi světovými názory, mezi ateisty a věřícími, mezi soupeřícími stranami nebo stranickými klikami. Není ani »historickým kompromisem«, o němž mluvil Pavel VI. a italská komunistická strana. Výraz »historický kompromis« může totiž mít tři významy: kompromis, který je významnou historickou událostí; kompromis jako vzájemná dohoda nutná v dané chvíli; kompromis, ke kterému dospěl dějinný vývoj. Ani v jednom smyslu Charta 77 takovým kompromisem není.

Vznikla v duchu *partnerství*, nadstranické jednoty, neúplatným hledáním pravdy. Tak jde daleko hlouběji než kompromis, protože vyjadřuje, co je v pluralistním názorovém spektru signatářů opravdu společné. Právě tato skutečnost, že se Charta 77 zrodila ze společného myšlení, z lásky k svobodě, pravdě a spravedlnosti jako výraz jednoty a lidského občanství, je historickou událostí v tomto rozbitém světě.

Charta je tak určitým *znamení* doby. Proti tomu kladou skeptici »politickou« otázku: kdo za ní stojí? Doma i v cizině ... Doma i v cizině, odpovídají přátelé i nepřátelé: hrstka intelektuálů. Nehledě k tomu, že tomu tak není, a hledě k heslu jedné naší národní tradice: »Na množství nehleďte!« – stojí za Chartou ta nejprostší skutečnost, která se jmenuje PRAVDA. Ta sjednotila signatáře tak mezi sebou různé s neznámým množstvím těch, kdo s ní nebo s nimi skrytě nebo nepokrytě souhlasí a sympatizují. Tedy kvalifikovaná většina národa.

(*) Vychází bez vědomí autora.

Ale paradoxně stojí za ní i ti, kdo proti ní rozpoutali známou kampaň. Dali jí do služeb všechny své » hromadné sdělovací prostředky «, kterými vládou a jimiž ta dvaapůlstovka signatářů nevládla a nevládne. Zapojili do jejího rozšíření celý svůj aparát, o čemž se ani neoptimističtější signatářům nesnilo. Signatáři spíš čekali smrtelné mlčení nebo násilné umlčení. Každou hrubostí pomohli Chartě její nepřátelé zvedat vlny sympatií u nás i v cizině. Vězení, sledování a jiné snaživé prostředky policejní fantazie a brutality vyhledávají nám nové vztahy, které jsou tak niterné, že je policie neobjeví a nezničí; tak rozsáhlé, že je tentokrát letadla a tanky nepřemohou; tak živé, že probouzejí mladé lidi z letargie » normalizace «.

Takže proti Chartě stojí nekvalifikovaná většina národa. Jak to vypadá početně, těžko říci. Do této nekvalifikované většiny patří ještě básilivci a opatrující – jejichž reakce jsou velmi pochopitelné; především však neteční a lhostejní, což je jev povážlivý, br. apokalyptický: » Protože jsi vlažný, ani studený, ani horký, vyvrlnu tě z úst « (Zj 3,16).

Ptají se skeptici: » Co Charta dosáhla? Nezhoršila ještě stav věcí? Nemohlo se ještě počkat a jít jinou cestou? « Odpověď je zajisté těžká, především proto, že se otázka pohybuje v kondicionálech: co by bylo, kdyby ... Co by však mělo být či nebýt, tito milí Hamletové nevědí. Je proto smysluplnější se ptát, co udělali lidé, které Charta probudila; nebo co neudělali ti, kteří sice Chartou osloveni byli, ale dosud se neočhodlali ... Takže není důležité, kdo stojí za Chartou, ale kdo stojí před Chartou.

Charta se stala ozvučnicí skrytých tužeb lidí po svobodě, pravdě a jednotě, lidí u nás a na celém světě. Nepřinesla jen katalog hříchů našeho režimu, ale je výstrahou i paradigmatem, které přesahují hranice území i chvíle, ve kterých byla napsána. V tom smyslu byla, tuším, pochopena světovou veřejností.

Charta 77 se však stala i znamením *pohoršení* a odporu. Farizeové různých vyznání se pohoršují. Pohoršují se nad jednotou komunistů a nekomunistů, ateistů a křesťanů – což je pohoršení pochopitelnější u KSČ než u křesťanů. (Ovšem významní představitelé křesťanství ve světě Chartu přijali kladně a signatáře hájí.)

Abych toto pohoršení křesťanů odčinil, chci říci několik slov o » exkomunistech « i ateistech v hnutí Charty.

Neznám všech dvacet škol marxismu, které k r. 1970 uvádí Günter Bartsch; musím se omezit na komunismus, jak jsme jej viděli a zažili na vlastní kůži u nás.

V nacistických koncentracích spojilo utrpení a odpor proti obudné nacistické ideologii komunisty i nekomunisty. Komunisté tvořili dobře organizovanou, názorově vyhraněnou, bohužel však mnohdy krutě vylučnou skupinu. Část těchto koncentračníků začala u nás po osvobození budovat podle starého vzoru nám neznámý totalitarismus a nové koncentráky, nejdříve pro nekomunisty a nakonec i pro komunisty. Jak jsem sám zažil, měli to komunisté ze » Slánského bandy « velmi zlé. Ti, kdo oběšením unikli, byli na tom ve srovnání s námi hůř, vnitřně i zevně, od kriminálních živlů byli bití; dostali se mezi ně, protože byl odstraněn pojem politického vězně (na čemž měli předním svůj podíl), takže jsme byli všichni » sprostými zločinci «.

Dialog s komunisty v našich vězeních nebyl už tak snadný a otevřený jako v nacistických koncentracích a jejich vlastní dialogy byly hořké a mstivé. Ukázaly se mezi nimi tři kategorie: konformní (věrní stalinské verzi), reformní (uznávali » deformaci « a nutnost oprav) a nonkonformní (zoufali nad komunismem vůbec). Dnes

je u nás další verze: » exkomunisté «. Nevím, do jaké míry toto označení vyslovuje skutečnost, chci jen vyjádřit to, co je spojilo a spojuje v jednotu s nekomunisty. Byla to Charta. Není sice jejich výlučným dílem, ale vystupují v ní jako partneři. Podepsali, co podepsali, tedy ne to všechno, co jim pomluky podkládají.

Jednota, která byla vytvořena a která budí pohoršení, se zakládá na prostých skutečnostech. Byl učiněn objev, že člověk je člověkem, ať patří straně či nikoli. Že je mnohem víc toho, co člověka s člověkem spojuje, než co je ideologicky a stranicky dělí. Dále, že člověk není *animal producens et consumans*. Že *homo faber* má právo být *homo ludens*, tvořivý podle odpovědné svobody. Že může existovat *homo sapiens*, jemuž je proto třeba » přát každé pravdy «. Že *homo religiosus* je automatickým druhem tohoto rodu *homo sapiens*. Že náboženská svoboda vyměření potřebami státního ateismu je absurdní, stejně jako ateismus ve formě státního zřízení. A že na polopravdách, násilí a nenávisti nelze budovat socialistickou společnost – ba vůbec žádnou. Proto těmto lidem věřím.

Nedůvěru nepokládám za řešení, podlídám ji za hluboce nekřesťanskou. Ti, kdo hleďají moudrost a odvahu za bukem, se mě ptají: » A co by dělali, kdyby dostali moc? « To nevím, ale vím, co dělají teď: trpí » za své hříchy « i za alibi moudrých a opatrných, kterým ani na mysl nevstoupilo bojovat proti bezpráví a lži. Srděl bych se tyto ateisty pomlouvat a špinit, jak činí i někteří křesťané. Naopak jim musím děkovat, že mě často hloubkou svého svědomí a svou odvahou posílili. S bolestí konstatuji, že jsem leckde » nenašel takové víry v Izraeli «.

K pochopení *patologie nenávisti*, o které se nyní pokusíme, třeba vystopovat genezi této choroby ducha, její formy a projevy a hledat její » terapii «.

Můžeme snad podle pravdy říci, že naše historická zkušenost malého a ohroženého národa ani v boji, ani v míru skutečnou nenávist neobsahovala. Byly bouře a hučevy, byly zlosti a výbuchy – ale snad do nedávna nepřekročily vědomí lidské důstojnosti. V našem národním charakteru přece jen asi převládala láska k pravdě a svobodě, cit pro uražené a ponížené, humor vůči mocným spolu s velkodušností vůči poraženým. Ohrožuje nás ovšem, jak bylo v častých zpytováních konstatováno, komplex prostřednosti nebo naopak velikášství, duchovní lenost nebo mělký fanatismus, hrubost nebo trpělivost, lokajská nekritičnost nebo povýšená hyperkritičnost.

Ale až do nedávna se nenávist ve větším a patologickém měřítku u nás neprojevovala. Až do nedávna. Poprvé propukla ve zvěrstvech na Němcích. Pak na kolaborantech. Potom se nenávist přenesla na ideologické odpůrce; potom na politické odpůrce; potom na frakce KSČ. Atd.

Odkud se vzala? Jistě tu byla strašná škola nacismu, krutost války. Ale to k takové surovosti, krutosti a nenávisti nikoho nijak neopravňovalo! Vína za to spočívala na všech – ovšem diferencovaně – nejen na těch, kdo spáchali odporné činy msty. Vinní jsou ti, kdo tehdy byli na čelných místech vlády, církvi, sdělovacích prostředcích, vysokých škol atd. – ti víc než lidé menších možností a méně informovaní. Možná, že právě mezi těmito se našlo víc těch, kdo v konkrétních případech tomu běžnému odporovali.

Bohužel, když se poválečná psychóza a vášně zklidňovaly, došlo k dalšímu rozvíjení a prohlubování nenávisti ze strany socialistických vlád. Nebyla to ta šílená, byla chladnější a uvážlivější, systematictější. Nenávist se stala nástrojem *politické moci* – zejména po roce 1948. Vznikla celá *ideologie nenávisti*. Tato ideologie omlouvala všechno, co potřebovala, pro svůj úspěch dovolovala naprosto vše, nenávist podněcovala a dokonce žádala. To je nejhrubší ohrožení mravní i fyzické.

I když projevy nenávisti nacházíme bohužel na celém světě, má naše nenávist svoje specifikum. Ideologická výchova v jediném světovém názoru, který ji takto dovoluje, tvoří nenávisti daleko širší, oficiální základnu. Nenávist je pak jakoby » postátněna«. Projevuje se zvláštními formami na úrovni okresní, krajské, zemské, federální, mezinárodní.

Lež, násilí a nenávist tvoří pak nerozlučnou trojici. Jedna potřebuje druhou! Polopravda nenávidí, protože má strach, a protože má strach, pomáhá si násilím. Násilí je zase moc, která slouží a živí se nenávistí a zase se opravňuje lži. Ard.

* * *

Je z této patologie nenávisti *východisko*? Protože skepse a poráženecká morálka není k ničemu, třeba hledat! Proti násilí není řešením násilí, protože násilí mnozí nenávidí. Jediná skutečná a trvající moc je *síla bezmocných*. Bezmocný nemá moc, ať už proto, že ji ztratil, ať proto, že ji podle svého vnitřního » ustrojení« nikdy neshodil, nebo že o ni nemůže a nikdy nechce mít. Ale má sílu. Jeho síla pramení od jinud než z moci, působí ovšem ve světě. Pro křesťana toto » ustrojení« je vyjádřeno nejvyšší mravní » kvalifikací« – Ježíšovými blahoslavenstvími v Horském kázání: » Blahoslavení, kteří z ducha zvolili chudobu« (Mt 5,3). Zřekli se bezprostředních prostředků, protože jim jde o hlubší teleologii a širší eschatologii, o podstatné cíle. » Blahoslavení tiší, neboť oni dostanou zemi za dědictví« (Mt 5,5). Tiší jsou ti, kdo realizují nejhlubší, všeobecnou a trvalou revoluci. Zemi nedobývají, nepodrobují, ale proměňují v lidské dědictví, za které odpovídají Bohu a lidem.

Také univerzální, celostní, » planetární« myšlení, které filozoficky naznačil Heidegger a u nás posunul Patočka, je zajisté » terapií« nenávisti, jak řekneme dále.

Jiní našli jiná cenná východiska. Filozofická – v nové hodnotové orientaci. Osobní – starost o duši, zrněna smýšlení, drobná denní praxe. Nebo duchovně kulturní: paralelní kultura, paralelní struktura, paralelní popis. Nebo politická: základní nová koncepce politiky vůbec, uvědomělá oposice, nový typ demokracie atd.

Tato východiska slouží zajisté i jako východiska z nenávisti, protože, jak jsme poznali, lež, násilí a nenávist spolu souvisejí. Ale zvláštní zloba nenávisti, která působí hlubinné ohrožení světa, nutí k starosti a hledání specifitějšího východiska.

Nenávist je totiž nejhlubším rozdělením člověka vůči člověku, nejhlubším zrušením jednoty. Proto vůči nenávisti je třeba trpělivé, usilovné *hledání jednoty*.

Jako občan této země chápu alergii na toto slovo. Nutno tedy nejdříve objasnit sám pojem. Zásadně je nepřijatelná jednota vnější, lépe řečeno sjednocování a manipulování lidí polopravdou nebo lží; zglajchaltování osobních i veřejných projevů; jednota masy, uniformita stáda, fiktivní » jednota strany a lidu«, jednota fanatismu a vášně. Tím spíš musí být odmítnuta jednota vytvářená mocí, policejním dozorem, administrativním aparátem, sociálním » postihem«, železnou oponou a jinými technickými vynálezy golemovského monstra.

Jediná přijatelná jednota je jednota vnitřní, svobodná, jednota pravdy, jednota bezmocných, lidí » čistého srdce «, kteří zavrhnou každou křivdu, bezpráví a každou nenávist.

Ale jak tuto jednotu *realizovat*? K tomu všemu, co již bylo řečeno, bych hledal odpověď na různých rovinách.

Na poli *mýšlení* to bude jistě pluralita, ovšem odpovědná, vážná, která nepovede k nihilismu. Ten totiž nemá sílu na odstranění nenávisti, i když sám může být nenávistí prost. Bude to důvěra v možnost pravdy, svobody a spravedlnosti, spojené s odvahou k realizaci – ovšem za stálé kontroly odporce.

Na poli *mravním* – úcta k člověku a jeho nezrušitelné důstojnosti, důvěra v člověka, ve smysl života. Ctnost naděje, duchovní energie a eschatologická snaha k dobru vyššímu.

Na poli *konkrétního života* – princip *tolerance*. Tolerance a pluralismus jsou cesty nebo metody – jednota úkolem a cílem. To by mohlo být asi i duchovním základem nové koncepce politiky.

Konečně je třeba jakéhosi – *světového spiknutí proti nenávisti a násilí*. Mělo by prostoupit celé naše lidské jednání a smýšlení. Universální očišťa, radikální konverze srdce.

Jaký je však sám *princip* této jednoty? Na to dovedu dát odpověď jen křesťanskou.

Nejdřív dám slovo S. Averincevovi, který v 5. svazku díla *Filosofskaja Enciklopedija* (Moskva 1970, heslo Křesťanství) píše: » Láska, která je v křesťanství ontologicky považována za podstatu božství, je předpokládána z etického hlediska také jako nejvyšší příkazání. Tvoří základ křesťanské sociální utopie... Jde o to, aby každý člen společnosti vzal na sebe celou sociální disharmonii a tím ji právě změní, „vykoupil“. K tomu je však nutná křesťanská agapé, která nedělí lidi na přátele a nepřátele, která „nehledá sebe“ (1 Kor 13,5) a která spojuje krajní sebeobětování s krajním odvrácením od světa (sr. Mt 5,13 n). Požaduje se tedy odpoutání od lásky, která se ztotožňuje s osobním zájmem, která v druhých miluje sebe sama a své (Lk 14, 16), to jest požadavek překonat sám sebe... Místo příslušnosti k nějakému národnímu, etnickému, rodinnému nebo jinému organismu ... staví křesťanství všeobecné otevřenosti. «

Křesťanství tedy o tom nejvyšším principu všeho bytí a své víry, o této jednotící síle lidstva ví a má pro ni jméno: AGAPÉ. Ta je » podstatou « samého Boha, tak i člověka, nejen » etickou vlastností «. Jí vděčí křesťanství za svou velikost – ale i za svou hanbu, když se jí zpronevěřilo. Toto slovo, třeba tolikrát zprofanované, nutno znovu vyslovit – a již se tak děje, dokonce i mimo křesťanskou teologii. Nejde o všem o slovo, jde o skutečnost! Tento princip třeba znovu pozvednout, očistit z prachu a postavit na místo, o kterém velcí myslitelé věděli a vědí, které znají snad všechna náboženství světa. Je třeba postavit jej do základů budoucího světa, který máme tvořit. Je třeba hledat všechny roviny života, kde se musí realizovat, nemáme-li stavět nadarmo.

Pravda musí být integrována láskou; mravní řád není bez ní úplný. Láska je největší silou bezmocných. Jednota založená na lásce nebude nikdy demagogií, moc řízená láskou nebude nikdy násilím. Láska může všechno, přemůže i nenávist. A jen ona!

Člověk budoucnosti je *homo dilectionis*, člověk lásky. Ta náleží k jeho podstatě, ale dosud nebyla uplatněna. » Moji vojevůdci nikdy nepochopili, co to je láska, « říká » stratég « moderního ducha – A. de Saint-Exupéry. Nejvyšší trůn nepatří » čistému rozumu «, ale » čisté lásce «.

Skepsa a defetismus nám nepomohou: jsou páteí kolonou násilí, vnitřním spojencem nenávisti. Jestliže princip nového člověka a nového světa vykládám biblickým *agapé*, nemusí to nikoho zpochybňovat, není to výraz jenom biblický, je všelidský. Kdo jej nepřijme, nechť hledá i výraz jiný – úkol a cíle jsou nám společné.

Ostatné Solženicynovo » nežít lži « a Havlovo » žít v pravdě « a » moc bezmocných « jsou výrazem i obsahem rovněž biblické.

Jsou ovšem další mluvčí *agapé* a mocní odpůrci nenávisti. Stejnou řečí dnes mluví pravoslavný duchovní Dudko v Moskvě; pastor Wurmbrand, mučedník rumunských žalářů, heroicky varuje před nenávistí proti komunistům, podobně jako arcibiskup Helder Camara, bojovník proti fašistickým diktátorům v Latinské Americe i jinde. Je třeba » tužení proti násilí «, říká obměnou převor z Taizé Roger Schutz.

» Tím, že všechno vyjadřujeme pojmy mocenskými, skupinovými a třídním bojem, schématem přítel – nepřítel, připravujeme půdu pro společenské omezení, pro nečistu, nenávist a terorismus a jejich skryté nebo otevřené obhajoby. Proti tomu tryskají ze srdce, které bylo získáno pro nejvyšší dobro míru, pohotovost naslouchat a porozumět, úcta k druhému, ohleduplnost, která ve skutečnosti znamená sílu, a důvěra, « řekl Jan Pavel II. v mírovém poselství 1. 1. 1979. Tak mluví především i v III. části své encykliky *Redemptor hominis* (č. 15-17).

Slova mluvčích jsou dotvrzována činy i krví – takže náš boj proti nenávisti není ztracen. Připomínám v této souvislosti Maximiliána Kolba, dobrovolné oběti za život otce rodiny, a mnoho dalších obětí nacistické nenávisti; připojuji k nim vzpomínku na faráře Josefa Štenberku, který se dal dobrovolně zastřelit se svými farníky v Lidicích, nebo na oběť absurdní protináboženské propagandy a nenávisti, mučedníka let padesátých u nás, kněze Toufara, biskupa Gajdiče, jezuitu Kajpra, kněze Antonína Mandla a mnoho jiných kněží i laiků.

Nejsou to kapky v moři? Na tuto otázku odpověděla » odbornice « účinné lásky a nebyrokratické pomoci, Matka Terezie, která zachraňuje tisíce lidí umírajících hladem v Indii: » Ale bez té kapky by moře nebylo celé. «

Takoví lidé jsou světlem v temnotách nenávisti. Bez nich jsme ztraceni; s nimi každý ví, co dělat. Nejen velké či drobné činy, je třeba radikálně » změnit kurs «, pustit se novým směrem. Nenávist je krutě odvážná; je třeba ještě větší odvahy, ještě větší lásky.

» Kdo se bojí, nedošel dokonalosti v lásce « (I Jan 4,18).

VOJTECH ALBŠ ZLÁMAL (Roztoky) (*)

ODPOVĚĎ NA DOPIS SNB Z 29. 8. 1980

Pokoj a dobro!

Pane nadporučíku: Ve věci koupi vany a boileru vám sděluji, že kromě dvou stvrzenek, o jejichž zaplacení pod uvedenými čísly jsem Vám psal, jiných nemám.

(*) Vychází bez vědomí autora.